

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Yıl : 1966

Cilt : XIV

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ . 1967

Yayın Komisyonu :

Prof. Dr. Hüseyin YURDAYDIN, *Dekan*

Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN, *Başkan*

Prof. Dr. Mehmet TAPLAMACIOĞLU

Prof. M. Tayyib OKIÇ

Doç. Dr. İbrahim Agâh ÇUBUKÇU

Doç. Dr. Bahriye ÜÇOK

Dr. Mehmet MAKSUDOĞLU, *Sekreter*

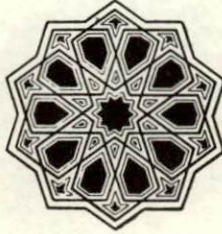
Yıl : 1966

Cilt : XIV

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ . 1967

DERGİMİZİN BU SAYISI,
ÖLÜMÜNÜN 400. YILDÖNÜMÜ DOLAYISIYLA
KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN'IN
AZİZ HÂTIRASINA SUNULMUŞTUR

Kanunî Sultan Süleyman'ın Sigetvar seferine giderken Erdel beyi'ni kabulü, Bak. Feridûn Ahmed, *Nüzhetu'l-Ahbar der Sefer-i Sigetvar*, v. 16 b, TSMK, Hazine 1339.

İ Ç İ N D E K İ L E R

Prof. Dr. Hüseyin YURDAYDIN, <i>Celâl-zâde Salih'in Süleyman-nâmesi</i>	1
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN, <i>L'amour Divine et La Danse Mystique</i>	13
Prof. M. Tayyib OKIÇ, <i>Hadiste Tercümân</i>	27
Doç. Dr. Cavit SUNAR, <i>Tasavvuf ve Kur'an</i>	53
Doç. Dr. İbrâhim Agâh ÇUBUKÇU, <i>Türk Filozofu Fârâbi'nin Din Felsefesi</i>	67
Doç. Dr. Bahriye ÜÇOK, <i>İslâmda Mûsiki Üzerine</i>	83
Doç. Dr. Hikmet TANYU, <i>Yahudiliğin Kutsal Kitapları ve Esasları</i>	95
Dr. Talât KOÇYIĞİT, <i>Ahâd Haberlerin Değeri</i>	125
Osman KESKİOĞLU, <i>İslâmın Bugününe Bir Bakış</i>	143
Fevziye Abdullah TANSEL, <i>Mehmed Nazmi Paşa</i>	155
Dr. Hüseyin ATAY, <i>İslâm Felsefesinin Doğuşuna Dair</i>	175
Dr. Mehmet MAKSUDOĞLU, <i>Tunusta Dayıların Ortaya Çıkışı</i> ..	189
Dr. Mehmet MAKSUDOĞLU, <i>ظهور الدايات بالقطر التونسي</i>	203
Osman KESKİOĞLU, <i>Ahmet Cevdet Paşa</i>	221
Süleyman ATEŞ, <i>Zikir</i>	235
Dr. S. al-MUNACCİD, Çev.: Dr. M. HATİBOĞLU, <i>Arabça Yazmaların Neşir Kaideleri</i>	245
Prof. H. BODENSTEIN, Çev.: B. MAKSUDOĞLU, <i>Yarının Öğretmeni Neleri Bilmelidir?</i>	263

YAHUDİLİĞİN KUTSAL KİTAPLARI VE ESASLARI, İLMÎ İNCELEME VE TENKİDİ

Doç. Dr. HİKMET TANYU

Yahudiliğin Temelleri ve Yahudiliğin Esasları denilince ilk anda hatıra dîni kitaplar gelir. Yahudiliğin dîni inançlarından, dîni ve millî bayramlarından bahseder bir kitap ta “Yahudiliğin Temelleri” (Yesudot Ha-Yehudot)¹ adını taşımaktadır. Gene bir başka örnekte “Seyfer Ha-İkarim”² Yahudiliğin iman esaslarından, hristiyanlığın din olamayacağından, Yahudilere göre Mesih’in gelip gelmediğinden bahseden ve hâlen İbranî, Kudüs (Yeruşalâym) Üniversitesinde okutulup incelenen bir kitaptır. Keza Yahudi Mezhepleri³ içerisinde kutsal, kitapların bâzısını kabul eden ve metinler arasında pek fazla farklar gösteren Şomranim Tevratını da esas olarak alacak değiliz. Yahudiliğin Kutsal Kitapları dışında bırakılan bu Şomranim Tevratı ile Yahudi (İsrail Tevratı) arasındaki bazı farkları ve sebeplerini yerinde karşılaştırmalarla inceleyeceğiz.

Konumuz, Yahudiliğin, (Kitab-ı Mukaddes)’in geniş bir bölümünü teşkil eden ve Türkiye’de “Eski Ahid” (Tevrat) adıyla tanınmış kitapların⁴, bildiriliş, yazılış, derleniş zamanları ve bunun nasıl ve ne şekilde bir gelişme gösterdiği, kutsal kitapların esasları ve Yahudi inancının temelleri ile, bu metinler arasında açık ve kesin çelişmeler bulunup bulunmadığının ve varsa-bunların karşılaştırmalı olarak incelenmesidir.

1 Hayim Mordahay Lisman, Yesudot Ha-Yehudot, İsrail-Tel-Aviv.

2 Josef Albon (1444 de müellifi ölüyor), Seyfer Ha-İkarim.

3 Doç. Dr. Yaşar Kutluay, İslâm ve Yahudi Mezhepleri, Ankara 1965.

4 Kitabı Mukaddes, Ahdi Atik ve Ahdi Cedid, (İbrani, Keldani, ve Yunani lisanlarından Tercüme), İstanbul 1885.

* Kitabı Mukaddes. Eski ve Yeni Ahit (“Tevrat” ve “İncil”), Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1958.

* Seyfer Tora, Neviim ve Kutubim, İsrail 1959. Sf. 1-336.

Umumiyetle Hıristiyan Kilise Teşkilâtları tarafından (Kitabı Mukaddes) başlığıyla yayımlanan kitaplar, Yahudi ve Hıristiyan kitaplarını bir arada sunar. Halbuki, Yahudilerin ellerinde hiçbir zaman, Hıristiyanlıkla ilgili kutsal sayılan kitaplar (Bibel = Kitaplar), İnciller v.b. bir arada değildir. Çünkü ne Kitabı Mukaddes ne Eski Ahit adları Yahudilerce asla benimsenip kullanılmaz. Zira, Yahudilik, İsa (Yeşu) yı ve Hıristiyanlığı reddeder; (İsa)'yı ne peygamber, ne de Hıristiyanlık inancına göre, Tanrı ve Tanrı'nın İnsan şekline geçmiş şekli veya Tanrı'nın oğlu olarak kabul eder. İsa'yı yalancı ve Hıristiyanlığı, Yahudilikten alınmış, saptırılmış uydurmalar olarak görür. Hıristiyanlık ise tam tersi olarak Yahudiliğin Kutsal kitaplarına dayanır, onları benimser. Musa (Moşe) yı peygamber tanır, kiliselerde Yahudiliğe ait dînî metinlerden parçalar, mezmurlar okunur. Hıristiyanlıkta, Yahudiliğe ait kitapların sıralanışında da nisbeten tarihî sıraya önem verilmek istenilir- farklılıklar vardır. Bundan başka, Yahudiliğin Kutsal kitapları, Yahudiler tarafından İbranice ve başka adlarla ifade edilir.

Türkçeye çevirmelerde Yahudilikçe benimsenen kutsal kitaplara, (Eski Ahid = Ahdi Atik), almanca "Altes Testament, Lâtince -Testamentum; grekçe: diatheke, İbranice: berit) denilmekte ve ittifak, birlik, ittifak, anlaşma, mukavele, sözleşme, antlaşma.. gibi çeşitli anlamlar taşımaktadır. Bu, ahid, akd, sözleşme daha doğrusu ittifak'ın Tanrı Yehova (doğrusu Yahve) ile İsrail kavmi arasında yapıldığına inanılmakta ve bu ittifak ifadesi Tevrat'ın muhtelif yerlerinde geçmekte ve bu ittifak bozulduğu anda Yahudiler dünyevî cezalara çarptırılmaktadır. Yahudi peygamberi Yeremiya şöyle söylüyor (Yeremiya kitabı. T.M.Ö. 605): İşte, Rab diyor, İsrail evi ile ve Yahuda evi ile yeni bir ahd keseceğim günler geliyor, atalarını Mısır diyarından çıkarmak için onların elini tuttuğum gün kendileriyle kestiğim ahid gibi değil: onların efendisi olduğum halde O ahidimi bozdular, Rab diyor. Fakat o günlerden sonra Rab diyor, İsrail eliyle keseceğim ahid şudur: Şeriatımı onların içlerine koyup, yürekleri üzerine yazacağım; ve ben onlara Tanrı olacağım ve onlar banada kavim olacaklar."⁵ Almanca "Altes Testament = Grekçe = Palaiä diatheke" Eski Ahid deyiminin ilk defa ikinci yüzyılın sonlarına doğru İzmir çevresinde yaşamış olan, hıristiyanlık müda-

5 Yeremiya, XXX: 31-33.

fiilerinden Sard Piskoposu Melito tarafından kullanıldığı belirtilmektedir⁶.

Yahudilikte ayrı bir ad kullanıldığına işaret etmiştik ; onlar Kutsal kitaplarını TANAH adı altında üç bölüme ayırarak, Tora (Şeriat, Kanun kitabı), Neviim (Peygamberler) ve Ketubim (Yazılar) adlarını benimsemişlerdir.

İslâmiyetle, Yahudilik arasında türlü şekillerde sıkı bir münasebet olmuştur. İslâmiyet, daha açık ifadeyle Kuran, Musa'yı peygamber ve Tevrat'ı Allah tarafından vahyedilmiş kabuleder, fakat hemen tesbit edilmediği, çok sonraları yazıldığı için esasından tamamen saptırıldığı belirtilir. İlerdeki açıklamalarımızda görüleceği üzere Dinler Tarihi, ilmi araştırmalar sonunda bu ciheti kesinlikle teyid etmiştir. Kur'an'ı Kerim'in "21 yerinde Tevrat kelimesi" geçmekte, "Musa'dan 36 Sure'de bahsedilmekte, 13 Surede de Yahudilere değinilmektedir⁷. Bu bahislere rağmen, iki din arasında çok önemli farklar vardır. Yehova ve Allah, Ahret, Kurban, Kıyamet, Ruhun Ölmezliği V.B. İslâmiyet, itikar ve amel bakımından, temel olarak Kitap ve Sünnet gibi iki kaynağa dayanırken, Yahudilikte durum değişiktir. Yahudilikte, Yahudi öğretilerin hepsine birden "Tora" denilmektedir. Bu arapça Tevrat'ın karşılığı ise de, daha geniş bir anlam ve yerde kullanılmakta, Musa'ya (Moşe) atfedilen 5 kitapla birlikte, diğer kitap ve öğretileri de kapsamaktadır. (Yazılı) ve (Sözlü) olarak ikiye ayrılan Tora'nın, (Yazılı) olanı, Sina dağında (Har Sinay), Yahve tarafından Moşe'ye bildirilen beş kitabı, bunun eklerini ihtiva eder, (Sözlü) olanı ise, gene Moşe'ye atfedilen ve ondan gelenlerle, Tora hakkındaki onu tamamlayan açıklamaları ihtiva eder. Önceleri (Yazılı Tora) deyimini yalnız Moşeye, Yahve tarafından bildirildiği ileri sürülen 5 kitaba denilmiş ve öyle kullanılmışken, bu ad

6 (Dr.) Günther Lanczkowski, Heilige Schriften, Stuttgart 1956, S. 20.

Die Religion in Geschichte und Gegenwart, B.3.S. 2085.

Mélito (Sard bisöfu), Encyclopaedia Britannica, V. 15, S. 225-226. (1953).

Méilton (Saint), La Grande Encyclopédie, C. 23, S. 607.

A. Harnack, Texte und Untersuchungen, Leipzig 1882, I. 240-278.

A. Harnack, Geschichte der alt-christlicher Literatur I, 1893, S. 246-ve devamında.

7 Kur'an-ı Hakim Ve Meal-i Kerim, Yayınlayan, Yorumlayan Hasan Basri Çantay, İstanbul 1953. (Dr. Ali Kemal Belviranlı'nın hazırladığı İndeks. Sf. 388-424.

Nevzat Ayaslı, Ders Notları -Teksir-, 1963-1964.

Kur'an-ı Kerim Ve Anlamı, Türkçeye çev. Dr. Hüseyin Atay-(Doç.) Dr. Yaşar Kutluay, Diyanet İşleri Reisliği Yayını.

zamanla çok genişleyerek "TANAH" (Ahdi Atik'in hepsi için kullanılmıştır. İbranice olan *Tanah kelimesi*, 1- *Tora*, 2- *Neviim* (= *Nebiler*) ve 3- *Ketubim* (= *Yazılar*) adlarının baş harfleri alınarak, kurulmuştur. Günümüzde de *Yahudiler Tanah* adını kullanmakta ve bütün kutsal kitapları bir arada ifade etmektedir. Halk arasında da *Tora* adı kullanılmakta, çok zaman *Moşe'*ye atfedilen 5 kitap kastedilmektedir.

Tora kelimesi ile *Töre* kelimesi arasında bir yakıştırma veya benzerlik ileri sürülmüşse de⁸ bunun ne derece ilmî olduğu ayrı bir konudur.

*Yahudiliğe göre Tevrat'ın 5 kitabının kelime kelime Yehova (Yahve) tarafından bildirilmiş, Tanrı kelâmı olduğuna inanılmaktadır*⁹. Oysa ki *Musa'nın* yaşadığı tarih bile kesinlikle tesbit edilmiş değildir. Tahminen 15. yüzyıldan başlayarak, genellikle 13. yüzyılda yaşadığı ve ortalama. M.Ö. 1250 yıllarında *Beni İsrail* kavmini *Mısır'dan* çıkardığı ileri sürülmektedir. *Tanah'ın* (Eski Ahid) in tamamlanması ise Tah. M.Ö. 1200-100 yılları arasında ve bin yılda fazla bir zamana uzamış¹⁰ ve muhtelif yazarlar tarafından, telif, derleme ve birleştirme işine teşebbüs edilmiştir.

A. Bentzen, *Yeni Ahit'e Giriş* adlı kitabında: "*Musa'nın* bir kanun vazı-ı olduğundan şüphe edilemez, fakat *Tevrat'ın* bugünkü metninden bir tek unsuru dahi ona irca etmek imkânsızdır." diyor¹¹.

Hirş Grets (*H. Hirsch Graetz*)¹², *Yahudi Tarihi* adlı kitabında şu bilgiyi veriyor: "*Tevrat'ın* kanunlarına tam riayeti sağlamak üzere,

8 Hayrullah Örs, *Musa ve Yahudilik*, İst. 1966, Sf. 33.

Prof. Avram Galanti, *Küçük Türk Tettebular*, I.C.1921. ve, *Türkler ve Yahudiler*, kitabı. 2. basım.

9 Prof. Dr. Annemarie Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, Sf. 101, 214.

Robert S.Mc. Clenahan, *Kitabı Mukaddes Nedir?*, İstanbul 1943. Sf. 6.

10 Doç. Dr. Yaşar Kutluay, *İslam Ve Yahudi Mezhepleri*, Sf. 115.

Robert H. Pfeiffer, *Introduction to the Old Testament* p. 20, New-York 1948.

11 Doç. Dr. Yaşar Kutluay, *Eski Tehlikenin Yeni Yönü*, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*. 4. Cilt. 7-8. sayılar. 1965.

A. Bentzen, *Introduction to the Old Testament*, 1948 I.p. 112.

T. James Meck, *Hebrew Origins*, p. 37. 1960. (Y. Kutluay)

12 Bilhassa dinlerle ilgili adlar hem yanlış okunmakta hem de o dildeki imlâ ve alfabe ile yazılmamaktadır. Özellikle *Türkiye'de* ilmî hayatta birkaç devletin alfabetesine ve imlâ tarzına göre özel adlar yazılmakta, okunuşuna hiç önem verilmemektedir. Bu durum, *İsrail*, *Japonya*, *Arap memleketleri*, v.b. tamamen ayrı bir mahiyet arz etmektedir. Batılı birkaç devlet te gene *Yu çevre dışındaki* özel adları kendi alfabe ve imlâ kurallarına, okunuş şekline göre yazmaktadırlar. *Türkiye'de* de *Arap harfleriyle* olan özel adlar *Türkçe* okunduğu gibi nakledilmektedir. bunanca, *Japonca*, *Çince*, *Rusca* v.b. yazılmamakta, o zaman ya okunduğu gibi veya başka bir

ileri gelen ailelerin temsilcilerinden ve başında Büyük Kohen'in (=Baş Kâhin) bulunduğu Yetmişler Meclisini kurdular. Bu meclis İsrail devletinin yıkılışına kadar devam etti. Bunlar Kitabın eski karakterli harflerini değiştirip zamanlarına uydurdular. Gençleri yetiştirmek için dinî okullar açtılar. Bu okuldaki öğretmenlere "Soferim" (=Yazıcılar) denirdi. Soferim'in iki vazifesi vardı: Tevrat'ı açıklamak ve bunun cemiyet ve ferd tarafından tatbikini sağlamak. Soferim, Tevrat'ın beş kitabından başka nebilerin sözlerini de Kitab'a ek olarak yazdılar ki isimlerini bu çalışmalardan (ekleyici) almışlardır. Önce ilk peygamberler (Yeşu, Hakimler, Samuel ve Krallar) sonra üç kitap (İşaya, Yeremya, Ezekiyel) ve daha sonra da oniki küçük peygamber gelir. (Hoşea, Amos, Yoel, Obadya, Yona, Mika, Nahum, Habakkuk, Zafeniya, Haggay, Zekeriya ve Malaki). Bu arada, bazı müelliflere göre İsrailî olmayan yabancı asıllı bazı kitaplar da israilleştirilerek kitaba eklendi."¹³

- II -

Tanah'ın Dili:

Yahudilikte benimsenen ve kullanılan Tanah (Tora, Neviim ve Ketubim) kitaplarının yazı ve dili İbrani lisaniyledir. İçerisinde ancak bir-

milletin yazış şekline göre aslından ayrı şekilde ifade edilmektedir. Bazı milletlerin alfabelerine göre nakillerde o imlâ ile yazma şekli yanında, söylerken okunduğu gibi bir değişikliğe tabii olarak yönelinmektedir. Bu keşmekeşten kurtuluş yolu kanaatimizce okunduğu gibi yazmak ve gerekirse() içinde ait olduğu yazılığa göstermektir.

Şu da ayrı bir gerçektir ki Türkiye'de birçok adlar ne yazıldığı dildeki şekliyledir, ne de o dile ilgili toplumun kullandığı şekilde söylenmektedir. Örnekler: İsa (aslında Yeşu), Musa (Moşe) İbrahim (Avraham)... v.b. dir. İslâmî menşe itibariyle bunlar benimsenmiştir. Coğrafi adlarda da gene ölçü ve kaide dışı bir karışıklık görülmektedir. Birçok yabancı coğrafi adlar Türkçe'de okunduğu şekilde iken, bilhassa son zamanlarda yazılış şekil ve imlâsı ile belirtmek âdeti yayılmaktadır: California, New York... gibi. Halbuki yukarıda saydığımız devletlerde bütün coğrafi adlar kendi alfabe, imlâ ve okunuş şekilleriyledir. Bir taraftan Münih (München), Belgrat (Beograd), Londra (London) v.b. iken öte yandan yabancı dildeki imlâ ile nakiller birer kaidesizlik örneği olmaktadır. Almanya da, Yaşar Yaşar imlâsı ile ve diğer milletlerin coğrafi adları Almanya'da alışmış okunuş ve kullandığı şekliyle verilirken, Moskova (Moskau) v.b. olurken, ve bunlara ait örnek sayısı pek bolken, Türkiye'de tutulan yolu hatalı bulduğumuzu, ölçü, kaide ve ilim kurallarına aykırı gördüğümüzü arzetmek isteriz. Bundan önceki benimsenmiş ve kökleşmiş özel adların Türkçeye girmiş şekilleri muhafazaya devam edilmekle beraber bundan böyle özel adların Türkçe okunuş şekilleriyle alınması ve gerektiğinde yazılış şeklinin (...) içinde verilmesi meselenin hal yolu olabilir.

13 H.Hirsch Graetz, History of the Jews, I. pp. 396-400 (Yazarı Yahudi).

H.Pfeiffer, Introduction to the Old Testament, p. 23. New-York 1948.

kaç parça, İbrani diline çok yakın olan aramca ile yazılmıştır. Aramca'nın etkisi Yeremiya zamanında bilhassa güçlenmiştir. Ezra kitabının 4; 8-6, 18 ve 7; 12-26 ve *Danyel kitabının* 2; 4 b. 7, 28. cümleleri aramca yazılmıştır. Bu bölümlerde en eski geleneklerin geçtiği ve Kumran'da (Qumran) çıkmış olan Danyel'in elyazmalarında. (Tah. M.Ö. 100) ibraniceden aramcaya ve tekrar aslına rücû edildiği görülmüştür¹⁴.

Tevrat'taki 5 Kitap:

Dinler Tarihinde klâsik bir durum arzeden Kitabı Mukaddes'in (Eski Ahit) in Tora kısmının, ibranice karşılıklarıyla beraber tablosunu arzedeceğiz.

Tora (Kanun, şeriat) adı altında toplanmış olan 7704 kelimelik¹⁵, beş kitap (Arapça Esfar-ı Hamse; grekçe = Pentateuch= role 5 kitap) ihtiva eder¹⁶.

(I. Tora)

- 1 - *Tekvin* = *Bereşit* (İlkin) (birinci kelime) = *Genesis*.
- 2 - *Çıkış* = *Şemot* (İsimler) (ikinci kelime) = *Exodus*.
- 3 - *Levililer* = *Vayikra* (çağırıldı) = *Leviticus*.
- 4 - *Sayılar* = *Bamidbar* (çölde) = *Numeri*.
- 5 - *Tesniye* (İkileme) = *Dvarim* (Şeyler) = *Deuteronomium*.

II. Bölümde, 6 Kitap ihtiva eden Nebiim Rişonim ve 15 kitap ihtiva eden Nebiim Aharonim.

(II. Nebiim)

İlk peygamberler = (İbranice) = *Nebiim Rişonim* = *Prophetae priores*.

Kitaplar

- 1 - *Yeşu* = (İbran.) = *Yeşua* (Yehoşea) = *Jehosuah*
- 2 - *Hâkimler* = *Şoftim* = *Judicum*

14 Calwer Bibellexikon, 5. ve genişletilmiş basım. Karl Gutbrod ve Reinhold Kücklich von Theodor Schlatter, Stuttgart 1959, S. 155.

15 Tevrat'ın bu 7704 kelimelik sözlüğü esas alınarak, bugün 30 bin kelimelik bir sözlük türetilmiştir.

16 J. Wellhausen, Die Komposition des Hexateuch, 1899 5

H. Holzinger, Einleitung in den Hexateuch, 1900.

O. Eissfeld, Hexateuchsynopse, 1922. (Yeşu kitabıyla 6 kitap halinde incelemiştir).

3 - I. Samuel	= Şimoel alef	= Liber I. Samuelis
4 - II. Samuel	= Şimoel Bet	= II. Samuelis
5 - I. Kırallar	= Melahim alef	= I. Regum
6 - II. Kırallar	= Melahim Bet	= II. Regum
<i>Sonraki Nebiler = Nebiim Ahoronim = Prohete Posteriores</i>		
1 - İşaya	= Yişayah (u)	= Liber Jesaja
2 - Yeremya	= Yirmiyah (u)	= Jeremia
3 - Hezekiel	= Yihezkel	= Ezehiel
4 - Hoşea	= Hoşea	= Hosea
5 - Yoel	= Yoel	= Joel
6 - Amos	= Amos	= Amos
7 - Obadya	= Ovadya	= Obadia (e)
8 - Yunus	= Yona	= Jona (e)
9 - Mika	= Miha	= Micha
10 - Nahum	= Nahum	= Nahum
11 - Habakkuk	= Havakkuk	= Habakkuk
12 - Tsefanya	= Tsefanya	= Zephania
13 - Haggay	= Hagay	= Haggai
14 - Zekarya	= Ziharya	= Zacharia
15 - Malaki	= Malahi	= Malachia

III. Bölümde Ketubim. Cem'an klâsik tesnifte 39 kitap, Yahudilikte muteber kitaplardır. Musa'ya atfedilen 5. kitaptan sonra gelen Yeşu kitabı aynı kaynaktan sayılarak grekçe Hexateuch (altı yuvarlak, rolle kitap) adıyla bir küme de yapılıyor. (Batı kaynaklarında).

(III. Ketubim)

Yazular (Kitaplar) = (İbranice) Ketubim = Hagiographa

1 - Mezmurlar	= Tehilim	= Psalmı (Liber Psalmo)
2 - Süleymanın Meselleri	= Mişley	= Proverbia (= Proverbiorum)
3 - Eyub	= İyov	= Job (Liber Jobi)
4 - Neşirdeler Nesidesi	= Şir Ha-Şirim	= Cant-Cantie (Canticum-Canticerum)
5 - Rut	= Rut	= Ruth

6 - Yeremya'nın			
mersiyeleri	= Eyha (nasıl)	= Threnı	(Liber Threnorum)
7 - Vaiz	= Kohelet ¹⁷	= Ecclesiastes	(Liber Ecclesiastae)
8 - Ester	= Ester	= Esther	(Liber Estherae)
9 - Daniel	= Danyel	= Daniel	(Liber Danielis)
10 - Ezra	= Ezra	= Ezra	(L. Ezrae)
11 - Nehemya	= Nehemya	= Nehemia	(L. Nehemiae)
12 - I. Tarihler	= Divrey Ha-	= Prior Liber	Chronicorum
	Yamim (Alef)		
13 - II. Tarihler	= Divrey Ha-	= Liber Posterior	Chronicorum ¹⁸
	Yamim (Bet)		

Tevrat kitaplarının kısaca konuları şöyledir¹⁹

1 - *Bereşit (Tekvin, yaratılış, oluş, başlangıç)*: Dünyanın başlangıcı, insanın yaratılışı, Adem ve Havva, insanların ilk suçu (Bab I-II.), Kain (Kabil) ile Habil, Nuh, İbrahim, İshak, Esav, Yakup, Yusuf ve Kardeşleri (Bab. 12-50) ve Yakup'un Yehova'yla (Tanrı) görüşünden sonra ona İsrail adının verilmesi anlatılır.

2 - *Şemot (İsimler) (Çıkış; Mısır'dan dışarıya gidiş)*. Musa'nın hikâyesi (Bap 1-18), Sina Dağında (Har Sinay), Yahve (Yehova)'nin

17 Bu kitap (Kohelet=Liber Ecclesiastae) (alef) kısmı İbranice aslında şöyle başlıyor: Divrey kohelet Ben-David Meleh Biyeruşalaym: Burada Kohelet adı oluyor: Ani Kohelet= Ben oldum. Metinde (Yeruşalaym da Kıral Olan David (Davut) Oğlu'nun (Vaiz) Sözleri: Böylece Kohelet=Olan kelimesi ile adlanıyor.

18 Türkiye'de tanınmış adları ve (Hrist. Kiliselerdeki Muteber Sıralanmaya göre, (Eski ve Yeni Ahitteki Kitapların Sıra İle Adları), İbraniceleleriyle birlikte sunuyoruz.

Tekvin = Bereşit. Çıkış = Şemot. Levililer (Vayikra). Sayılar = Bamidbar.

Tesniye = Dvarim, Yeşu = Yeşua. Hâkimler = Şoftim. Rut = Rut.

I. Samuel = Şimoel (alef). II. Samuel = Şimoel (Bet). I. Kırallar = Melahim (Alef).

II. Kırallar = Melahim (Bet). I. Tarihler = Divrey Ha-Yamim (Alef).

II. Tarihler = Divrey Ha-Yamim (Bet).

Ezra = Ezra. Nehemya = Nehemya. Ester = Ester. Eyob = İyov. Mezmurlar = Tehilim. Süleyman'ın Meselleri = Mişley. Vaiz = Kohelet. Neşideler Neşidesi = Şir Ha-Şirim. İşıya = Yişayah (u). Yeremya = Yirmiyah(u). Yeremya'nın Mersiyeleri = Eyha. Hezekiel = Yihezkel. Daniel = Daniel. Hoşea = Hoşea. Yoel = Yoel. Amos = Amos. Obadya = Ovadiya. Yunus = Yona, Mika = Micha. Nahum = Nahum. Habakkuk = Havakkuk. Tdefanya = Tsefanya. Haggay = Haggay. Zekarya = Ziharya. Malaki = Malahi

19 Tevrat'ın (5 kitap) muhtevasının (Yahve, Melek, Şeriat esasları, ahlak temelleri, v.b.) karşılaştırmalı incelenmesi ayrı bir makale ile sunulacaktır.

kanunlarını bildirişi, (Bap 19-40), 10 *Emir (Evamiri aşere) = (İbranice Aserat Ha-Dibrot)*, denilen şeriat kanunları anlatılıyor. (Çıkış. 20.)

3 - Vayikra (çağırdı) = (Levililer). İsrail şeriat kanunları; âyin ve merasime dair usul, kurban ve kâhinlerin temizlik kaideleri anlatılır. Bayramlar tanzim edilir, ibâdetin nasıl olacağı belirtilir. (Lev. 19: 18).

4 - Bamidbar (çölde) = (Sayılar): İsrail kavmi, Sina dağı çevresinden ilerleyerek Erden'e geliyor. Nüfus sayımından, şeriat kanunlarından ve hikâyelerden, kayadan su çıkarılmasından, yakıcı yılanlardan, ölüm ve yılan vasıtasıyla şifa olaylarından bahsedilir.

5 - Dvarim (Şeyler) = Deuteronomium = İkileme = Tesniye): M.Ö. 621 veya 622 yıllarında Kudüs (Süleyman Mabedinde = Beyt Ha-Mikdaş) de kâhinler tarafından bulunduğu belirtilerek Kural Yoşiya'ya sundukları bir kitap olup, Musa'nın ölümünden, gömülmesinden ve onun için tutulan yastan bahseder. Musa zamanında bulunmayan birçok âdetlere davranışlara değinir. Önceki kitaplarda geçen bazı şeriat kanunlarını tekrarlar ve insanların birbirlerine ve Tanrı'ya karşı nasıl davranmaları gerektiğini anlatır. Yeni kanunları belirten 12-26. bablardır.

Tevrat Elyazmaları ve en eski kaynaklar:

Hız. Musa, Tah. M.Ö. 13. yüzyılda yaşamasına rağmen, yakın zamanlara kadar elde bulunan en eski İbranî elyazması nüsha *M.S.VII. ve X. yüzyılda yazılmış bir kaynaktı*²⁰.

Bu kaynağın M.Ö.I. yüzyıldaki İbranî metinlere dayandığı, onların ihtiva ettiği ileri sürülmektedir. *Yakın zamanlarda ki Kumran buluşları ise çok önemli sonuçlar vermiştir*²¹.

Kumran vadisinde, Lut Gölü'nün (Yam Ha-Melâh) kuzey batısında, Yeriho'nun 12 kilometre güneyinde 1947 yılının baharında bir bedevinin

20 Félicien Challaye, Dinler Tarihi, Türk. Çev. Samih Tiryakioğlu. (IXYahudilik Sf. 123).

Geniş bilgi için bak. Prof. Dr. D.Karl Budde, Die Amltsraelitische Religion, 3. Auflage. Giessen 1912, M.O. (Deuteronomium) 621, Yoşiyannın reformu, Yahve, I, 21,43. v.b.

Prof. Dr. Karl Budde, Die Biblische Urgeschichte, 1883.

Prof. Dr. D.Karl Budde, Der Kanon des Alten Testaments, 1900.

21 Türkiye'de bu konuyla Ord. Prof. Dr. Zeki Velidî Togan ilgilenmiş ve 12 Nisan 1957 de, Ankara Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde (Lût Gölü Civarında Keşf Olunan Dinî Vesaik Karşısında Hristiyanlık ve İslâmiyet) adıyla bir konferans vermişti. Bu konferansın özeti: İslâm Dergisi, C.I. Sa: II, Sf. 25, 26. da yayınlanmıştır. (Mayıs 1957).

tesadüfen bir mağarada bulunduğu bir düzine eski, İbranicce elyazmaları tarih ve bilhassa Dinler tarihi bakımından yüzyılımızın çok önem taşıyan bir olaydır. 1951-1958 yıllarında Yerusalaym'daki Ekol Biblik (Ecole Biblique) ten Patır R. de Vaux tarafından ve Ürdün'ün Eski Eserler İdaresinden L. Hardın yönetimindeki kazı ve araştırmalarda yeni buluşlar olmuştur. 1947 yılında bulunanların başlıcaları şunlardır: 1- İşıya (Yeşaya) kitabından iki tomar, 2- Habakkuk kitabının tefsiri, 3- Hamdu Sena Mezamiri (Şükran ilâhisi) (Evharistiya ile ilgili), 4- Cemaat kanunları. Bunu takiben yapılan araştırmalarda ise: 1- İbrani ve aramî dillerinde yazılmış, bazı noktalarda Eski Ahit'e benzeyen bazı noktalarda önemli ayrı tarafları olan elyazmaları, 2- Kitabı Mukaddes'in bazı parçalarının Yunanca çevirmesi (Yetmişler çevirmesinden birkaç parça), 3- Eski ve Yeni Ahit'e dahil edilmemiş olan ve daha önce Apokrif (Hurafat-) sayılan kitapların ibrânî veya aramî asılları, 4- Kitabı Mukaddes'e dahil kitapların tefsiri, 5- Cemaat kanunları parçaları, 6- Şam yazısından parçalar, 7- İlâhiler, 8- Cemaatin âyin takvimi. Filistinde kullanılan umumî takvimden ayrı olduğu görülüyor. 9- İbadet ve dinî törenlerle ilgili, Kitab-ı Mukaddes metinlerinden derlenmiş bir elyazması eser. 10- Dualar ve dinî âyinler için takdis metinleri. 11- Mahiyetleri tesbit edilmeyen metinler. 12- Kumran çevresinde yaşamış olan İsiyim adlı Yahudi mezhebiyle ilgili edebiyat. İsiyim hakkında çok etraflı yazmalar, ele geçmiştir. Başlıca yeni buluntular şunlardır: 1- Bir boşanma mektubu, 2- Bir evlenme mukavelesi, 3- Kadastro belgeleri, 4- Mektuplar, 5- Klâsik Yunan edebiyatına dair küçük bir parça, Öripides'ten bir parça²².

Hıristiyan kilisesi ve Yahudi dinî teşkilâtları üzerinde müthiş bir etki yapan bu buluntuların, belgelerin bir kısmı Ürdün'e, İsrail'e ve Avrupa ve Amerikanın bazı şehirlerine götürülmüş ve bunların bir kısmının fotokopisi yayınlanmıştır. Hıristiyanlık ve Yahudilik teşkilâtla-

22 S. Şişman, Lût Gölü Yazmaları. İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, C. II. Sa. I. sf. 37-58. İstanbul 1957. (Asaf Halet Çelebi tarafından fransızcadan çevrilmiştir).

* W.Nölle, Wörterbuch der Religionen, München 1960, (Qur'an maddesi), Sf. 342-345.

* Calwer Bibel Lexikon, (Qumran maddesi). 1067-1071.

* Doç. Dr. Yaşar Kutluay, İslâm ve Yahudi Mezhepleri, Ankara 1965 (Doçentlik tezi). Kumran yazıtlarını, Yahudi mezheplerinden İssiyimle ilgili yönü bakımından ele almıştır. Sf. 154, 155, 179, 180.

* Sabatino Moscati, Die altsemitischen Kulturen, Stuttgart 1961, S. 114-119. (Bibel und Archäologie-Die Handschriften von Toten Meer).

rında geniş etkiler yapan buluntular, Eski ve Yeni Ahitlerin bütün mevcut elyazmalarıyla mukayeseli olarak yeniden tetkikini gerektirmektedir. Yeni bir ne zamir bulunuşu ve İsa'nın şahsiyeti ve tarihi ile ilgili önemli değişiklikler gösteriyor. Bugünkü İsa ve Kumran metinleri arasında çok derin bir farklılık görülüyor. Ayrıca İsa'nın tarihî şahsiyeti de bugünkü anlayıştan farklı olmakla beraber teyid edilmiş oluyor. Bazı din adamları, bilhassa Hıristiyan kiliseler tarafından Kitabı Mukaddese aykırı oluşu dolayısıyla bir kısım elyazmalarının imha edilmek istenildiği ilim adamları tarafından belirtilmiştir. Bu en eski elyazmaları buluntuları üzerinde -kalanların -çok dikkatle durulmayı gerektiriyor.

Somranim Tevrat'ı (Tora Ha-Şomranim) :

Yahudilik dışında bırakılan ve Tevrat'ı (Tora Ha-Şomranim) kabul edilmeyen ve hâlen Ürdün ve İsrail arasında bir bölgede mahdut sayıda kimselerce esaslarına uyulan İbranice Şomranim Tevratı, muhtemelen M.Ö. 600 yıllarında yazılmıştır. Şomranim'e göre de Tevrat (Tora) mükemmel ve tam, ve bütün zamanlar için geçerli, hiçbir zaman bir şey eklenmeyecek ve hiçbir hükmü kaldırılmıyacaktır. Onlara göre, Tora, 6 günde ve bütün yaratıklardan önce yaratılmış olup, onu okuyan ve öğrenen kişi ebedî hayata erişebilir²³.

Yahudi Tevrat'ı ile Şomranim Tevrat'ı arasında altı bine ulaşan fark bulunmaktadır²⁴.

Yahudi "Soferim" (= Yazıcılar), yazdıkları yeni kitapları "Tevrat"a eklemeye ve yazısını, okunuşunu değiştirmeye başladıklarında, Şomranim "sade bu ilâveleri değil, harflerin değiştirilmesini bile kabul etmiyorlardı."²⁵

Yahudilerin Tevrat'ında, Tekvin II,2.: "Allah yaptığı işi yedinci günde bitirdi". cümlesi, Şomranim Tevrat'ında "Altıncı günde bitirdi.."

23 Doç. Dr. Yaşar Kutluay, İslâm ve Yahudi Mezhepleri, Sf. 147, 148.

14. sayfada İki Tevrat arasındaki farklılardan birkaç örnek verilmektedir.

24 A. von Gall, Der Hebräisch der Samaritaner, Giessen, 1914-18. İslâm ve Yahudi Mezhepleri, Sf. 143.

25 Doç. Dr. Yaşar Kutluay, İslâm ve Yahudi Mezhepleri, Sf. 143, 144. den: J.M.Alegro, The Dead Sea Scrollas (Ölü Deniz Tomarı), p. 67 vd. 1961.

İki Tevrat arasındaki farklılara işaret eden bir eser de şudur: John W.Nutt, Fragments of a Samaritan Targum, London 1874.

Metin kısmı, pp. 6, 12, 13, 17, 25, 29, 31, 33, 51, 62, 63, 65, vd.

şekindedir. Tanrı'nın dünyayı altı günde yarattığı ve yedinci günde istirahat ettiği, Tevrat'ta mükerreren geçmekte olduğuna göre, yaratma işinin bu halde altıncı günde bitirilmiş olması gerektiği belirtiliyor. Gene Tekvin IV, 8. de: "Kâin kardeşi Habil'e söyledi" cümlesine karşılık, Şomranim Tevrat'ın'da söylenen söz de vardır: "..Habil'e söyledi: Haydi kıra gidelim". Keza Tekvin XVII, 14. cümlesinde, Şomranim Tevrat'ı "Yedinci gün" sözünü kaydetmekte ve cümle daha açık olmaktadır.

"Kumran yazıtları arasında ele geçen Tevrat'ın Tekvin kitabına ait bir fragmanda bulunan cümleler Şomranim'in metnine tamamen uymakta, Yahudiler ve Hristiyanlarca muteber metinden bazı noktalarda ayrılmaktadır."²⁶

Yahudilikte Tevrat'ın Mevkii:

Bütün bunlara, elyazmaların eski bir köke gidememesine rağmen Yahudilikte Tevrat dinin temeli durumundadır. Tevrat, Allah kelâmı sayılır ve ibadette en önemli mevkii alır. Beyt Ha-Kneset'te (Havra = Grekçe: Sinagog), mihrap teşkil eden bir dolapta ve üzeri sırmalı, ipekli örtüler içinde ve roleler halinde (elle yazılmış olacak) muhafaza edilir. Tahrip edilmeden önce Beyt-Ha-Mikdaş'da (Süleyman Mabedi) Arona Kodeş (Kutsal dolapta, mukaddes sandıkta) Musa'nın getirdiği levhalar vardı.

Beyt Ha-Kneset'e giren her Yahudi oraya nazar atfeder veya eliyle uzaktan selâmlar, bazı eski, tozlu sandık veya dolaba -mümkünse- elini sürüp öper. Huşu ile ve sembolik olarak bu hareketler, belli belirsiz yapılır.

Beyt Ha-Knesette (mâbedde = Sinagog'ta, Havra'da), *Tevrat yere düşerse, rav (haham) alır, o kimse ve orada bulunanlar-bütün cemaat-30 gün oruç tutmaya (Sabahtan akşama kadar) mecbur olurlar.* Buna Cumhur (Cemaat) Orucu = *Taanit Tsibur* denilir. Taanit, leanot'tan geliyor = nefesine ezâ etmek, demek oluyor. Kelime anlamı Topluluk Orucu (Taanit Tsibur) dur. Yalnız Cemaat reisi (rav) taanit koyabilir. Yağmur orucu tutulması gibidir.

Tevrat okunurken, başın muhakkak bir takke veya şapka ile örtülü olması şarttır. Evde ve Beyt Kneset'te olması farketmez. Açık başla

26 Yukarıdaki kaynaklar.

ne havraya gidilir ne de Tevrat okunur. Ayrıca usulüne göre abdestli, temiz oluş gerekir.

Askerî geçitlerde (Kudüs'e yürüyüş'ü temsilen yapılan, Mısır'dan, kölelikten kurtuluşu ifade eden Ha-Tsaada) üstü süslü ipeklerle örtülü bir taht içinde Tora rolesi, askerlerin muhafazası altında törenle ve ilgiyle geçirilir.

Tevrat'ın bir de bayramı vardır. Tora'nın hatim tamamı günü (Simha Ha-Tora), Tevrat mutluluğu günü sayılarak, beyt ha-knesetlerde role halindeki tevatlar omuzlar üzerinde veya ellerle havaya kaldırılmış sırmalı tahtlara konularak sokağa çıkarılır, merasimle dolaştırılır, bayram edilir. Beyt Ha-Knesetler (Tevratlar) birbirine ziyarette bulunurlar, Kudüste bulunanlar Kral David'in türbesinin bulunduğu Siyon dağına kafiler halinde çıkarlar. Yollarda okunanlar ilâhilerdir, mezmur parçalarıdır. Bugünü Yahudiler bütün dünya'da aynı şekilde kutlarlar. Sokakta dolaşılması yasaksa, bina içinde, havra içinde dolaşırlar. Omuzlara, kucağa Tevratı almak çok sevap sayılır.

Yemin (Sivil hayatta ve askerlik hayatında) Tevrat üzerine olur. ve mahkemelerde Tevrat şeriatı, derslerde, Tarih ve okuma kitaplarında, kelime türetmede esas olarak benimsenmiştir. Tevrat üzerinde hiçbir tartışma, tenkid yapılamaz. Okullarda her öğrencinin bir Tevrat'ı vardır. Sınıflarda da başlar örtülerek Tevrat okunur. Radyo'da da her akşam 15 dakika Tevrat okunur.

İsrail'in bir anayasası olmayıp, başta Tevrat; Mişna, Talmud'a bağlı dinî esaslara uyulmakta, böylece Yahudilik inanç, âdet ve teâmülü esas alınmaktadır. Ayrıca hükûmeti teşkil eden bakanlar arasında, Din İşleri Bakanlığı da vardır. İsrail Radyolarının (Kol Yisrael = İsrail Sesi) bir haftalık programına ayrılan zamanın ortalama % 4 ü dinî musikiye tahsis edilmiştir. Yukarıda arzettiğimiz gibi radyoyle yayımlanan âyin ve dinî musikiden başka, konuşmalar arasında hergün devamlı olarak 15 dakika Tevrat okunmasına yer verilmektedir. Radyoda haftalık genel konuşmaların ortalama % 9 zamanı aldığı ve bunun ortalama yarısının, dinî, ahlâkî yayımlara ayrıldığı ve bu dinî, ahlâkî yayımlar gittikçe artırıldığı gibi, ayrıca radyo yayımları arasında Tevrat'a hatta bütün Tanah'a karşı en küçük bir târizde bulunulması, ilmî bir tenkide tâbi tutulması tamamen imkânsızdır. Böyle bir tenkid tasavvur bile edilemez.

Protokolda da din adamları, toplumda ilk plânda saygılı bir mevki alırlar²⁷.

Yahudilikte ibadet Tevrat üzerine dayanır. Her yıl sonbahar'dan başlayarak, müteakip sonbahara kadar, 52 parçaya (Paraşa) ayrılmış Tevrat, her Şabat (Cumartesi) ta veya her hafta bir paraşa olmak üzere okunur.

Tevrat'ın okunuşu bitince "Çok şükür Dünyanın rabbine" anlamına "Şevah la el bore olam" denilir.

İbadet te (Akşam, sabah, öğle) ve Şabat (Sebt = Cumartesi günü), Tevrat'tan dualar okunur. Bayramlar (Pesah v.b.) Tevrat'ta yazılıdır. Sabah İbadeti (Şaharit) ile ilgili hükümler: (Musa 5. kitap = Dvarim = Deuteronomium = Tesniye) den bab 6: 4-9 okunur. Bereket, bolluk dileği, Yahveyi seyme, ülkeler fethetme, İsrail'in mütakbel sınırları, ile ilgili parçalar gene 5. kitap; Bab; II: 13-21 okunur. Sayılar (= Bamidbar = Numeri) den 15: 37-41. cümleler okunur. Dua ve kayışı ile ilgili olarak, Çıkış (2. kitap) tan 13. bab; 1-10, (bilhassa 9), 11-16 ve 5. kitap Tesniye'den 6: 4-9; 13-21²⁸... Sabah ibadetinde okunur. Diğer ibadetlerde de bu veçhile Tevrat esastır.

27 1961, 1962 yıllarında, 16 ay İsrail'de yaptığımız şahsî gözlemlerimizden, incelemelerimizden.

28 Leo Hirsch, Jüdische Glaubenswelt, Gütersloch, 1962.

* J.W.Rathstein, (Das Bundesbuch und die religionsgeschichtliche Entwicklung Israels, (E. Baensch). Gütersloch.

* Prof. Dr. Hans-Joachim Schoeps, Religionen Wesen und Geschichte, Gütersloh 1961. S. 246, 247. Yahudilik Bölümü.

Aşağıdaki kitaplar Yahudilikle yakından ilgili klâsik kitaplar arasında zikredilmektedir.

* Rudolf Jochel, Die Lebenden Religionen, 1958 (Dini Metin Çevirmeleri).

* F.Thierberger, Glaubensstufen des Judentums, 1952.

* Rudolf Otto, Das Heilige, 1917.

* Prof. Dr. Friedrich Heiler, Das Gebet, 1921.

* Prof. Dr. Helmuth von Glasenapp, Glaube und Ritus der Hochreligionen in vergleichender Darstellung, Frankfurt 1960.

* Chantepie de la Saussaye, Lehrbuch der Religionsgeschichte, 2. Bd. 4. Auflage, 1925. Bu çok klâsik ve ünlü eserin Yahudilik bölümü.

* Prof. Dr. Helmuth von Glasenapp, Die fünf Religionen, 2 Bd. 1951/52.

* Ringren-Ström, Die Religionen der Völker, Grundriss der allgemeinen Religionsgeschichte, 1959.

* H. Gunkel-L. Zscharnack, Die Religion in Geschichte und Gegenwart, 5 Bde. 2. Auflage, 1927-1932. (Yeni basımı yayımlandı).

* Graf von Baudissen, Studien zur semitischen Religionsgeschichte, 2. Bde.1876-1878.

Eski Ahit'in Önemli Çevirmeleri:

Elyazmaları hususunda elverişli bir durumda olmayan Tanah'ın ilk tercümelere metin mukayeseleri bakımından önem taşımaktadır.

M.Ö. 2. yüzyılda (Muhtemelen 150)²⁹ gerek o zamanlar İsrail'e hakim Yunan kralı II. Talmay'ın okumak istemesi ve gerek İbraniceyi bilmeyen Mısırlı Yahudiler için 70 kişi tarafından Tevrat, İbranice'den Yunancaya çevrilmiş bir kitap bulunmakta (Yetmişlerin çevirmesi = Yetmişler-İbranice şivim; grekçe: Septuaginta) adını almaktadır³⁰. Bu metin İbranice metinden farklıdır.

Günther Lanczkowski, her kabileden, yani 12 Yahudi kabilesinden altışar kişi olmak üzere, cem'an 72 kişi, 72 günde Tevrat'ın 5 kitabının tercümesini tamamladılar, demektedir³¹.

Origen (185-251 veya 254), muhtemelen 229 dan ölümüne kadar 20 yıldan fazla zaman kaldığı Filistin'de, bugün "Keysarya" (= Caesarea) da bir okul kurmuş ve Yahudi an'anesine göre, kendilerince esas metin sayılan Ahd'i Atik'in "Yetmişler Tercümesi"ni burada "orijinalinden yani İbranicesinden okumak istemiş, bunun için de Hillel'in (Yahudi öğretmen) öğrenciliğini yapmış, ellerindeki tercümenin ne kadar yanlış olduğunu görmüş, Eski ve Yeni Ahit'leri telif ve aradaki tezatları izah edebilmek için çalışmalarına girişmiştir."³²

* Prof. Dr. A.Bertholet, Kulturgeschichte Israels, 1920.

* R. Kittel, Die Religion des Volkes Israel, 1921.

* G. Hölscher, Geschichte der israelitischen und jüdischen Religion, 1922.

* E. Sellin, Geschichte der israelitischen und jüdischen Religion 1922.

* P.Volz, Das Dämonische in Jahve, 1924.

* I. Elbogen, Der jüdische Gottesdienst, 2. Aufl. 1924.

* Umumi Dînler Tarihi içerisinde: Prof. Dr. Gustav Mensching, Allgemeine Religionsgeschichte, Heidelberg 1949, 103-.

29 Yaşar Kutluay, İslâm ve Yahudi Mezhepleri, Sf. 145. de: Graetz, vol. I. pp. 512-513'ü zikrediyor. Heinrich Hirsch, History of the Jews, Philadelphia 1898.

30 L.Hazan, Toldot Yisrael, Tel-Aviv 1939. S. 64.

* Calwer Bibel Lexikon, 5. Auf. S. 1217-1218.

* Ernst Würthwein, Der Text des AT, 1952, S. 40-61.

* Martin Noth, Geschichte Israels, 4. Aufl., Göttingen 1959, S. 120, 244.

* Elias Auerbach, Wüste und Gelobtes Land, Berlin 1932, 2. Cilt 1936. Bilhassa ikinci cilt Sf. 13 ve devam, Sf. 165.

* Martinus Adrianus Beek, Geschichte Israels (Von Abraham bis Bar Kochba), Stuttgart 1961, S. 22, 92.

31 Günther Lanczkowski, Heilige Schriften, Stuttgart 1956, S. 27.

32 Doç. Dr. Yaşar Kutluay, İslâm Ve Yahudi Mezhepleri, Sf. 12. Dayandığı kaynak: H. H. Graetz, History of the Jews. Vol II. pp. 487-

M.S. 400 yılına doğru Roma Katolik Şeriat kitabı olarak adlanan, Kitabı Mukaddes'in *Vulgate* adı verilen ayrı bir çeviri kilise de benimsemiştir³³.

*Bu çeviride de hatalar mevcut olduğu anlaşıldı*³⁴.

Vulgate'ye Yahudilerin (dışta bırakılmış olan kitapları da), Tobias ile Yehudit (Yudit)te alınmıştır. Tobias (=grekçe: Tobit), Eski Ahit kitabının ilk (baş) şekli sayılıyor. Tahminen M.Ö. 200 yılında zuhur eden bu kitabı Katolik kilise Eski Ahit'in şeriatından sayıyor. Judit (=ibranice : Yüdin) Eski Ahit'in Apokrif sayılan, muhtemelen M.Ö. 6 ncı yüzyıl) da çıkan, kahraman tanınan kadın (Judith) tir. Yudit babı da M.Ö. 2. yüzyılda zuhur etmiştir, denmektedir.

Bu duruma göre Kutsal Kitabın, ilk ve tam orijinal elyazmaları mevcut olmadığı gibi, Musa'nın yaşadığı döneme yakın bir elyazması da bulunamamıştır. Üstelik bazı kitaplar'da ihtilâfıdır. Katolik kilisesi kabul ediyor, fakat yahudiler bunları benimsemiyorlar. Kutsal Kitab'ın ilk çevirmeleri de İbrance'den farklı noktalar ihtiva etmektedir. Bu ne zaman, nasıl niçin olmuştur, belli değildir. Yunanca, Lâtince, Süryanice, Piskopos Ulphilas'ın yaptığı Gotça (M.S.IV. Yüzyıl) çevirmeler arasında bazı önemli ayrılıklar ortaya çıkmış³⁵, bu yüzden de hatalara düşüldüğü olmuştur. Kutsal Kitab'ın bölümlere, cümlelere ayrılması yakın zamanların işidir. (XVI. yüzyıl)³⁶

III

Kutsal Kitap Üzerinde İlmî Tartışmalar Ve Neticeleri:

Yahudi ve Hıristiyanlarca Kutsal Kitap Tanrı kelâmı olarak görüldüğünden yüzyıllarca bunun üzerinde ilmî, tenkidî bir çalışma yapılamamıştır.

33 (Prof. Dr) Hamide Topçuoğlu, Eski İsrail Hukuku, Ankara 1948, Sf. 12.

34 Michel Ancelo, tercüme hatası yüzünden Musa'yı iki boynuzlu olarak yapmıştır. Çıkış (2. kitap): 34; 29 da, Musa'nın Sina dağından dönüştü yüzünün parlaması yanlış tercüme edilmiş ve yüzü boynuzluymuş olmuştur. Bu *Vulgata* metnidir. *Vulgata* da hata şöyle olmuştur:

(Facies cornuta yerine facies coronata) yapılmıştır.

Prof. Dr. Helmuth von Glasenapp, Die nichtchristlichen Religionen, S. 196.

Eski Ahit'in, M.Ö. 1000-100 yılları arasında yazıldığı, aynı kitap, Sf. 209.

35 Prof. Avram Galanti, Kitabı Mukaddes'in Türkçe Tercümeleleri (Küçük Türk Tettebbulları), I. Cilt. İstanbul, 1925, Sf. 169-173.

36 Kenterbörü (Canterbury) Başpiskoposu, Stefen Lengtın (Stephen Langton), XIII. yüzyılın başlarında, Yeni Ahid'in lâtince metnini bölümlere ayırmıştır. Rober Estiyen (Robert Estienne) 1551 yılında Cenevre baskısında ilk olarak cümlelere (âyetlere) ayırmıştır.

Felisyen Şalley, Dinler Tarihi, Sf. 180.

mıştır. Hatta *Merano Ruhani Meclisi* 1546 yılında Kutsal Kitap'ın (Eski ve Yeni Ahit) Tanrının ilhamı olduğundan şüphe edilmesini yasak etmiştir. Bu yolda yakılanların sayısı çok olmuştur. 17 Şubat 1600 de, *Roma'da Dinsizlikle itham edilen ve mensup olduğu manastırı terkeden ve Tevrat'ın Tanrı sözü olmadığını ileri süren, Dominiken rahibi, filozof Giordano Bruno*, engizisyon (Inquisition) mahkemesinin kararı ile ateşte diri diri yakılmıştır³⁷.

Buna rağmen XVII. yüzyılda aslen Yahudi olan Hollandalı Filozof *Spinoza* (1632-1677), 1670 yılında yayınlanan kitabında, Kutsal Kitapta çelişmeler olduğunu belirtmiş, bunun birbirini tutmaz taraflarıyla istihza etmiştir.

Baruh Spinoza, adı bildirilmeden 1670 yılında yayınlanan "Tractatus theologico-politicus" adlı kitabında şunları yazmıştır:

"Kutsal kitabın, olduğu gibi, bir insana gökten inen Tanrı mektubu olduğuna inanan kişi, hiç şüphesiz beni, Kutsal Ruha karşı günah işlemekle suçlandıracaktır, çünkü ben burada Tanrı kelâmının yanlışlarla dolu, birçok yerleri kesilmiş, değiştirilmiş ve birçok yerlerinde kendi kendisiyle çelişir hale gelmiş olduğunu ileri sürmekteyim. Ama, eğer onlar da düşünecek olurlarsa hiç şüphesiz bağırmaktan vaz geçeceklerdir."³⁸ Yalnız yahudiler tarafından yahudi cemaatından çıkarılmakla kalmamış, Protestanlığın taraftarları bile Spinoza'nın "Cehennem direği" olduğunu ileri sürmüşlerdi. Tevrat'ın müellifleri olduğundan "Kitabı Mukaddes'te türlü çelişmeler bulunduğundan şüphe etmeyen Spinoza'nın kitabı, Yahudi din adamlarının takbihi-ne ve Hristiyan kilise ve din adamlarının sert hücumlarına mâruz kalmakla beraber, yazarının adı belirtilmeden ve kitabın içindekilerle ilgisi olmayan adlarla yayınlanmağa devam etti ve bu sistematik tenkid önemli etkiler yaptı.

Dikkate şayan taraf bazı papazlar da İbranice metinlerin yanlışlarla dolu olduğunu ve sonradan yazıldığını ileri sürmüşlerdir. Bunlardan *Fransa'da Oratuvar (Oratoire) papazlarından Rişar Simon (Richard Simon)* 1678 yılında yayınlanan (*Eski Ahit-in Tenkidi Tarihi*) kitabın-

37 Giordano Bruno, (1548-1600), İtalyan, dominikenlerden, filozof olan ve Panteistik düşünceleri ile Spinoza, Herder, Göte (Goethe), Şelling (Schelling) üzerine etkiler yapmıştır. Der Grosse Brockhaus, Bruno maddesi

38 Spinoza, Tractatus theologico-politicus, 1670 - Hayrullah Örs, Musa ve Yahudilik, İst. 1966. s. 4.

da³⁹ Tora'nın Hz. Musa'ya ait olmadığını, bunların sonradan farklı zamanlarda yazıldığını, daha sonra da bir araya getirildiğini belirtmiştir. Bu eser üzerine, tanınmış ve nüfuzlu bir şahıs olan *Bossue* (*Bossuet*), koyu bir taassupla harekete geçerek, kıraldan kitabın toplatılıp imha edilmesi için emir almış, ayrıca *Bossue* (*Bossuet*) emriyle, Oratuvar (*Oratoire*) tarikat ve manastırından kovulmuştur⁴⁰.

Bu kitap daha sonra Hollanda'da basılarak geniş ölçüde etki yapmıştır.

Bu arada Tevrat'ın müelliflerinin olmasından şüphelenen H.B. Witter'in, filozof Hobs (*Hobbes*)'un adlarını zikrettikten⁴¹ sonra bu konuda en önemli şahsiyet olan Paris Tıp bilginlerinden ve XV. Lui'nin (*Louis*) tabibi olan *Jan Astürük'e* (*Jean Astruc*) geçebiliriz⁴².

Jan Astürük (*Jean Astruc*) (1684-1766), 1753 yılında yayınlanan "*Musa'nın Tekvin Kitabını meydana getirmek için kullandığı sanılan orijinal hatıralar üzerinde tahmini düşünceler*"⁴³ kitabında, Tekvin kitabının bir derleme kitap olduğunu belirtmiş, Tevrat'ın bazı kısımlarında Tanrı adının Elohim (*Eloh = Ruh; Elohim = Ruhlar*) olarak, bazı yerlerde Yehova (*ash Yahve*) olarak yazıldığını belirtmekte ve aynı hikâye metinlerinin farklı Tanrı adlarıyla yazıldığına dikkati çekmektedir⁴⁴.

Astürük (*Astruc*) ün metinler üzerindeki çalışmalarından elde ettiği buluş, ilgili çevrelerde büyük heyecan yarattı. Astürük, Tevrat'ın Hz. Musa'dan aynen geçmediğini, değişmelere, insan eliyle farklı yazmalara vesile olduğunu gösteriyordu. Elohist adı verilen metin Bereşit (*Tekvin*)in ilk bölümü ile II. bölümden ilk üç cümleyi kapsamaktadır. Yehova (*Yahvist*) adı verilen metin ise, II. bölümün 4. cümlesinden başlamak suretiyle devam etmektedir. Konu bakımından da farklılık göstermektedir. Elohist metinde, bitkiler, sebze, meyve ağaçları v.b. yaratıldıktan

39 Richard Simon, *Histoire Critique du Vieux Testament*.

40 Abdülhak Adnan-Adıvar, *Tarih Boyunca İlim Ve Din*, Cilt II, İst. 1944, Sf. 127.

41 Helmuth von Glasenapp, *Die nichteristlichen Religionen*, 1957. S. 194.

42 A. Adıvar, *Tarih Boyunca İlim ve Din*, C. II. Sf. 127.

* Hamide Topçuoğlu, *Eski İsrail Hukuku*, 1948, Sf. 11.

43 Jean Astruc, *Conjectures il parait que Mose s'est Servi pour composer le livre de la Genése*, 1753.

44 Helmuth von Glasenapp, *Die Nichtchristlichen Religionen*, Frankfurt. am Main 1957, S. 194.

(Tekvin = Bereşit: Bab: I; 11-13), sonra insan (Tekvin = Bereşit: Bab: I: 26, 27) yaratılmaktadır. Halbuki Yahvist (Yehova metni) metinde insan, bitki, sebze, meyve v.b. den önce yaratılmaktadır⁴⁵.

(Tekvin = Bereşit = Bab: 2: 5-8, 8-10)

Gene Elohim metninde, Tanrı insanı kendi suretinde ve aynı zamanda "erkek ve dişi" olarak birden yaratmaktadır. Halbuki Yahvist (J) metninde önce erkek yaratılmakta, sonra erkeğin kaburga kemiğinden dişi (kadın) yaratılmaktadır. (Tekvin Bab: 1: 26.) "Ve (Tanrı) dedi: Suretimizde, benzeyişimize göre insan yapalım." (Tekvin Bab 2/7.): "Ve Rab Tanrı yerin toprağından adam yaptı ve onun burnuna hayat nefesini üfledi; ve adam yaşayan can oldu." (Tekvin 2; 21.: Ve rab Tanrı adamın üzerine derin uyku getirdi, ve o uyudu ve onun kaburga kemiklerinden birini aldı ve yerini etle kapadı 22; ve Rab Tanrı adamdan aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaptı ve onu adama getirdi. 23..." Daha başlangıçtaki iki ayrı babın arasındaki farklar görülmektedir. Diğer bir fark ta şudur. *Elohist metinde Adem'in günahına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat Yahve (Yehova) metninde Adem'in günahından bahsedilmektedir: Bab: 2: 12-24.*

Böylece bu metinlerde birisinde Tanrı adı olarak Elohim, diğerinde Yahve (Yehova) denildiğini ve konu bakımından ayrıldıklarını, hatta bazı noktalarda çelişme olduğunu görüyoruz. Tıp sahasından gelip, dinî bir konu üzerinde derin ve etkili fikirler ileri sürmesi karşısında, ona müteassıp, dogmatik kimseler dinsiz ve eçhel (ignoramus) lâkabını taktılar. Astürük (Astruc)ü alman ilâhiyâtçısı Mihaelis (Michaelis) te cehaletle itham etmişti. Fakat XIX. yüzyılda Astruc'ün fikirleri ilim çevresinde doğru olarak kabul edildi. Üstelik *Mihaelis'in talebesi Gottfrit Ayhhorn (Gottfried Eichhorn) (1779) da Tekvin'den başka diğer 5 kitabın da birbirinden ayrı parçalar olduğunu, aralarında üslûp farkı bulunduğunu, sonradan derlenip bir araya getirildiğini ileri sürmüştür.* Dindar bir zat olan Ayhhorn (Eichhorn) kutsal kitapların, tarih, filoloji, çağdaş tenkid metodlarıyla incelenmesine girişildi. Bir taraftanda Ayhhorn (Eichhorn)a, gerek Katolik gerek protestan çevrelerde (Almanya, İngiltere) de hakaret ediliyor, Papa'nın aforozuna uğruyor, kitapları kara listeye almıyordu.

45 Tevrat: Bereşit = Tekvin, Bab: I. 26, 27, Bab I/11-13). Bab: 2: 5-8; 8-10)

XVIII. yüzyıl sonunda Alman filozofu, şair Herder' (1744-1803) in "İbrani Şiirlerin Ruhu"na dair eseri⁴⁶ yayınlanınca, hücumlara uğrayarak arkadaşı Göte (Goethe)'nin çevresine Vaymar (Weimar)a sığınmak mecburiyetinde kaldı⁴⁷. Herder'in düşüncesi şuydu: Kitabı Mukaddes'teki, Mezmurlar (İbranice = Tehilim), bir çok İbranî şairlerine aittir ve başka başka zamanlarda yazılmış, sonra bir araya getirilmiştir. Keza, Süleyman'ın (İbranice = Şir Ha-Şiirim = Neşideler Neşidesi = Şarkılar şarkısı) sadece beşerî bir aşk kasidesidir.

XIX. yüzyılda İbranice'nin filolojisi üzerinde çalışmalar artıp, tenkidî tarih anlayışı benimsenince, Tevrat'taki 5 kitabın da Musa'ya ait olmadığı görüşü sağlanmış ve bu kitaplara dair parşaların muhtelif zamanlarda toplandığı kanaatine varılmıştır. Nihayet bunların en eskisinin M.Ö.X. veya IX. ve en yeni olanlarının da V. yüzyılda ait olduğu görüşü ilmî bir değer kazanmıştır. Böylece Musa'ya atfedilen muhtelif küçük fragmentler olduğu, bu çeşitli kaynakların (J.E.D.P.) derlenip toplanarak tamamlandığı görüşü Hermann Hupfeld tarafından 1853 te getirilen yeni delil ve belgelerle teyid edildi.

Kolenzo (J.W.Colenzo) adlı, güney Afrika'nın Natal Piskoposu olan zat ta 1862 yılında yayınlanan (Beş kitap ve Yeşua kitabı, Tenkidî İnceleme)⁴⁸ adlı eserinde, Eski Ahit'i tutarsızlıkla, hakikate uymazlıkla itham etmiş, Nuh tufanı ve İsrail oğullarının Mısır'a ve çöle dair hikâyelerini asılsız sayacak kadar iddialarda bulunmuş, böylece dindar Yahudi ve Hıristiyan çevreleri tarafından kötü piskopos adı takılmasına rağmen fikirleri üzerine iyice dikkati çekmişti.

Bu gibi tenkidî tarih ve filolojik görüşlerle Kutsal Kitap hakkında şüphe gösterenler XIX. yüzyılda İngiltere'de, Üniversitelerde Oksford (Oxford) takbih ediliyor, hatta bu gibi ilmî tenkitlere cephe almayan piskopos ve papazların vazifelerine son veriliyordu.

Muhtelif tenkid, belge ve araştırmalar, ilmî inceleme ve araştırmalara sertlikle karşı koyma teşebbüslerine rağmen devam etti⁴⁹.

46 Herder, Von Geiste der hebräischen Poesie. (A. Bertholet, Wörterbuch der Religionen, s. 185).

47 Tarih Boyunca İlim ve Din, Sf. 128.

48 Colenzo, The Pentateuch and the Book of Joshua, Critically Examined, 1862.

49 J.Wellhausen; Die Komposition des Hexateuchs (Altı kitap, Yeşua dahil), 1899².

- H. Holzinger; Einleitung in den Hexateuch, 1900.

- IV -

Tevrat Kitabında Önemli Tekrarlar, Tutmazlıklar, Çelişmeler:

Tevrattaki dil, üslûp anlayış, şekillerinin ayrılığı üzerinde durmayacağız.

Burada yalnız Musa'ya atfedilen kitapların ilmî tenkidi üzerinde durduğumuzu hatırlatır, diğer kitapları ve onlardaki çelişmeleri, tutmazlıkları belgeleriyle teyid edecek değiliz. Yalnız Tevrat kitabındaki çok açık tekrarlarla, çelişme ve tutmazlıklara dair birkaç örnek daha belirteceğiz:

İki defa yaratılış olayı, iki defa Yakup'un (Yakov) İsrail adıyla adlanması Tekvinde geçmektedir. "Ve dedi: artık sana Yakub değil, İsrail denilecek; çünkü Allah ile ve insanlarla uğraşıp yendin."⁵⁰ Tekvin'in 32. babında Yakup'u, Yahve ile güreştiriyor ve ona karşı başarı sağladığı ileri sürülerek İsrail (elohim = Tanrı, ile uğraşan anlamına) adını alıyor. 35. Babta gene aynı Tanrı ile güreş ve adlanma olayını görüyoruz: Ve Allah ona dedi: Senin adın Yakup'tur; artık adın Yakub çağrılmıyacak, fakat adın İsrail olacaktır; ve onun adını İsrail koydu". (Tekvin 35: 10.)

Üç defa ve farklı şekillerde karısını, kardeşim diye takdim edişle ilgili olaylar, Tevrat'ın nasıl ayrı ayrı şahıslar tarafından yazıldığını gösteriyor:" "Ve memlekette kıtlık oldu; ve Abram orada misafir olmak üzere Mısır'a gitti; çünkü memlekette kıtlık ağırdı. Ve vaki oldu ki, Mısır'a girmesi yaklaştığı zaman, karısı Sara'ya dedi: İşte, biliyorum ki, Sen görünüşü güzel bir kadınsın; ve olur ki, Mısırlılar seni görünce: Bu onun karısıdır, derler; ve beni öldürürler, fakat seni sağ bırakırlar. Senin yüzünden bana karşı iyi davranılsın, ve senin sebebinle canım yaşasın diye: Onun kızkardeşiyim, de," (Tekvin, 12: 10-13)

- O. Eissfeldt; Hexateuchsynopse, 1922. (Yahve'nin iki ayrı tipinden bahsediyor. 1899). (ilk basım 1876, 1877).

- W. Rudolph; Der "E" von Exodus bis Josua, 1938.

- G. von Rad, Deuteronomiumstudien, 1948².

- Martin Noth, Überlieferungsgeschichte des Pentateuch, 1949.

- O. Eissfeldt, Einleitung in das AT., 1956². (Birinci Basım 1934).

- Günther Lanczkowski, Heilige Schriften, 1956.

- Sellin-Rost, Einleitung in das AT. 1959⁰. (1935')

50 Kitabı Mukaddes-Eski ve Yeni Ahit, İstanbul 1958, Sf. 33, 35.

Metinler bu "Kitabı Mukaddes Şirketi'nin resmî baskısından alınmıştır.

20. Bab'da şöyle hikâye ediliyor: "Ve İbrahim oradan Cenup diyarına göç etti ve Kadeş ile Şur arasında oturdu; ve Gera'da misafir oldu. Ve İbrahim, karısı Sara hakkında: Bu kızkardeşimdir, dedi ve Gerar kralı Abimelek gönderip Sara'yı aldı. Fakat Allah (Yehova) Abimelek'e gece rüyasında gelip ona dedi: Aldığın kadın sebebiyle, işte Sen bir ölüsün; çünkü o bir adamın karısıdır⁵¹." (Tekvin Bab 20: 1-3..)

Bab 26 da tekrarlar ve değişiklikler tamamen ortaya çıkmaktadır: "Ve İbrahimin günlerinde olan evvelki kıtlıktan başka, memlekette bir kıtlık oldu. Ve İshak Gerar'a, Filistilerin kralı Abimelek'e gitti. Ve Rab ona görünüp dedi; Mısır'a inme; sana söyliyeceğim memlekette otur; bu diyarda misafir ol ve seninle olacağım., ve seni mübarek kılacağım; çünkü bütün bu memleketleri sana ve zürriyetine vereceğim., ve baban İbrahim'e ettiğim yemini pekiştireceğim., ve senin zürriyetini göklerin yıldızları gibi çoğaltacağım., ve zürriyetine bütün bu memleketleri vereceğim., ve yerin bütün milletleri senin zürriyetinde mübarek kılınacaklar; çünkü İbrahim sözümü dinledi., ve tenbihimi, emirlerimi, kanunlarımı ve şeriatlerimi tuttu. İshak'da Gerar'da oturdu; ve bu mahallin ahalişi karısı için sordular; ve: Kızkardeşim'dir, dedi; çünkü: Karımdır, demeğe korktu; yoksa Rebeka için bu yerin ahalişi beni öldürürler, dedi; çünkü; O bakılıştta güzeldi. Ve vaki oldu ki, orada uzun günler kaldıktan sonra, Filistiler kralı Abimelek pencereden bakıp gördü, ve işte, İshak karısı Rebeka ile oynayıyordu. Ve Abimelek İshak'ı çağırıp dedi: İşte, bu gerçekten senin karımdır; ve nasıl: Bu benim kızkardeşimdir, dedin?" (Tekvin 26: 1-9).

İki defa yenilecek ve yenilmeyecek yemeklerden bahsediliyor: "Ve Rab Musa'ya ve Harun'a söyleyip onlara dedi: İsrail oğullarına söyleyip deyin: Yer üzerinde olan bütün hayvanlardan yiyebileceğiniz hayvanlar bunlardır. Hayvanlar arasında, çatal ve yarık tırnaklı olan ve geviş getiren her hayvanı yiyebilirsiniz.." v.b. " (Lev. II: I). Devenin murdar olduğu, kaya porsuğu ve tavşanın murdar olduğu, domuzun murdar olduğu, onların etinden yenmeyeceği ve leşlerine dokunulmıyacağı anlatılıyor, aynı şekilde Tesniye'de tekrar buna dair liste veriliyor: "Siz Allahın Rabbin oğullarısınız; ölü için bedeninizde yara açmıyacaksınız; ve gözlerinizin arasını tüysüz kılmıyacaksınız. Çünkü sen Allahın Rabbe mukaddes bir kavmisin., ve Rab yer üzerinde olan bütün kavimlerden üstün olarak, kendisine has bir kavim olmak üzere seni seçti.

Hiç bir mekruh şey yemiyeceksin. Yiyebileceğiniz hayvanlar şunlardır: ... Ve hayvanlar arasında tırnağı yarık, ve tırnağı çatal olan ve geviş getiren her hayvanı yiyebilirsiniz. Fakat geviş getiren, yahut tırnağı yarık olanlardan şunları yemiyeceksiniz: deve, ve tavşan, ve kaya porsuğu, çünkü geviş getirirler, fakat çatal tırnaklı değildirler, onlar size murdardır; ve domuz, çünkü çatal tırnaklıdır, fakat geviş getirmez; o size murdardır; bunların etinden yemiyeceksiniz, ve leşlerine dokunmayacaksınız....” (Tesniye: 14: 1-29).

Üç defa oğlağın anasının sütüyle pişirilmeyeceği kaydediliyor: “Toprağının turfandalarından ilkinin Allahın Rabbin evine getireceksin. Oğlağı anasının sütünde pişirmeyeceksin. “(Çıkış 23: 19) “Kendi toprağının turfandalarının ilkinin, senin Allahın Rabbin evine getireceksin. Oğlağı anasının sütünde pişirmeyeceksin. “(Çıkış 34: 26) “Hiçbir leş yemiyeceksiniz; onu yesin diye şehirlerinde olan garibe verebilirsin; yahut yabancıya satabilirsin, çünkü Sen Allahın Rabbe mukaddes bir kavmsin. Oğlağı anasının sütünde pişirmeyeceksin. “(Tesniye 14: 21)

Tufan olayı bazı yerde 40 bazı yerde 150 gün devam ediyor: “Ve yeryüzü üzerinde kırk gün kırk gece yağmur yağdı. “(Tekvin 7-12)

“Ve yeryüzü üzerinde kırk gün kırk gece yağmur yağdı. ” (Tekvin 7-12).

“Ve yüz elli gün sular yer üzerinde yükseldiler.” (Tekvin 7: 24)

Bir yerde Yusuf’un Midyanlı tüccarlar tarafından çalındığı bir taraftan satıldığı belirtiliyor, bir yandan da tekrarlar, tutmazlıklar görülüyor.

“Ve Midyaniler, tacirler, geçiyorlardı; ve Yusuf’u çekip kuyudan çıkardılar, ve Yusuf’u İsmaililere yirmi gümüşe sattılar. Ve onlar Yusuf’u Mısır’a götürdüler.” (Tekvin 37: 28) “Ve Midyaniler onu Mısır’da Firavun’un bir memuru, muhafız askerler reisi olan Potifar’a sattılar.” (Tekvin 37: 36) “Çünkü gerçek ben İbraniler diyarından çalındım, ve burada dahi zindana konulacak bir şey yapmadım.” (Tekvin 40: 15).

“Ve ekmek yemek için oturdular, ve gözlerini kaldırıp gördüler, ve işte, Gileadden İsmaililerin bir kervanı geliyordu, ve onların develeri baharat, pelesenk ve mür yüklü idi, ve Mısır’a indirmek için gidiyorlardı. Ve Yahuda kardeşlerine dedi: Eğer kardeşimizi öldürür, ve onun kanını gizlersek, ne kazanç var? Gelin ve onu İsmaililere satalım

ve elimiz ona dokunmasın: Çünkü o kardeşimizdir, etimizdir.” (Tekvin 37: 25 ve devamı)

Gene başka bir bapta: “Ve Yusuf Mısır’a indirildi,. Firavun’un bir memuru, muhafız askerler reisi, Mısırlı Potifar, onu oraya indirmiş olan İsmaililerin elinden satın aldı.” (Tekvin 39: 1).

Başka bir yerde: “Ve Yusuf kardeşlerine dedi: Rica ederim, bana yaklaşın. Ve yaklaştılar. Ve dedi: Mısır’a sattığınız kardeşiniz Yusuf benim.” (Tekvin 45: 4).

Tekvin ve Levililerden aşağıda zikredeceğimiz husus birbirini nakzetmekte, imkânsız hale getirmektedir:

“Ve Yakup Laban’a dedi: Karımı ver, çünkü günlerim doldu, ve onun yanına gireyim. Ve Laban o yerin bütün adamlarını topladı, ve bir ziyafet yaptı. Ve vaki oldu ki, akşamleyin kızı Lea’yı alıp ona götürdü, ve onun yanına girdi. Ve Laban cariyesi Zilpa’yı, kızı Lea’ya cariyeye olarak verdi. Ve vaki oldu ki, sabahleyin, işte, o Lea idi. Ve Laban’a dedi: Bana yaptığın bu nedir? Senin yanında Rahel için hizmet etmedim mi? Öyle ise, beni niçin aldattın? Ve Laban dedi: Küçük kızı büyüğünden evvel vermek, bizim yerde böyle olmaz. Bunun haftasını tamamla, ve yanımda edeceğin başka yedi sene daha hizmete karşılık, onu da sana veririz. Ve Yakup öyle yaptı, ve onun haftasını tamamladı, ve kızı Rahel’i ona karı olarak verdi.” (Tekvin 29: 21-29)

Burada aynı zamanda iki kızkardeşle evlenmeyi, fakat Levililer de ise böyle bir şeyin olamayacağını görüyoruz:

“Bir kadınla onun kızının çıplaklığını açmayacaksın, onun oğlunun kızını, yahut kızının kızını, onun çıplaklığını açmak için almayacaksın, onlar yakın akrabadır, alçaklıktır. Bir kadını kendi kızkardeşi üzerine onu kışkıandırmak, o hayatta iken kendi yanında çıplaklığını açmak için almayacaksın.” (Levililer: Bap: 18, 19.)

Kronolojik, yaş tutmazlıkları, bir yerde 16 yaşında (İsmail), bir yerde henüz küçük bir çocuk olarak görülüyor. (Tekvin 25: 8. 16: 16. 21: 14, 16.)

Sara, aynı zamanlarda bir yerde 90 yaşında (Tekvin 17: 17), (12: 4) te 65 yaşında görülüyor. Sara Firavun’un yanında iken enaz 90 yaşında olarak beliriyor. Abimelek’in sevgisini bu yaşta tehyiç ediyor. (Tekvin 17: 17).

İbrahim (Avraham), Sara'nın 127 yaşında ölümünden sonra (23:1 in 17: 17) ile karşılaştırılması), tekrar evleniyor ve 6 oğul elde ediyor. (Tekvin 25).

Musa'dan sonraki zamanlarda zuhûr eden adlar, zaman dikkat nazarına alınmadan zikrediliyor. (Tekvin 14: 14 ün Hâkimler 18: 29 la karşılaştırılması). Yer isimleri de tutmazlıklarla zikrediliyor: (Tesniye I: 1-5. Tesniye 3 :8. 4: 41)

Tevrat'ın birçok şehvî ve açık bahisleri üzerinde durmıyacağız.

Tekvin kitabında Nuh olayı anlatılırken her neviden ikişer, Kuşlardan v.b. Bap 6: 19, 20. Bap: 7: 2, de ise her neviden erkek ve dişi olarak yedişer alınacak, temiz olmayandan ikişer, kuşlardan yedişer.

10 Emir (Dekalog = Aserat Ha-Dibrot) hem tekar hem de farklı: Çıkış: Bap: 20: 12-. Tesniye Bap 5: 14.

Tanrı Yehova Mısır'dan çıkarken komşularından hırsızlık yapmayı öğütüyor: Çıkış 3: 21,22.: "Ve Mısırlıları soyacaksınız." Şu duruma göre, 10 emirde komşunun malına, karısına v.b. bakmamak, hırsızlık etmemek, cihan şümül insanlık için değil yalnız Yahudiler arasında câri bir usul oluyor. Üstelik Tanrıyı, bu türlü kavimci, millî ilâh şeklinde tasvir ve dolandırıcılığı, emânete hiyâneti bu tarzda öğütlemeye ayrıca dikkate şayen görülmelidir.

Tevrat'taki tutmazlıkların çok açık bir örneği de şudur: Pesah bayramının müddeti hakkındaki sayılar da birbirini tutmamaktadır: "Yedi gün mayasız ekmek yiyeceksin." (Tevrat Çıkış: 34: 18.) Halbuki Tesniye, 16. Bap: 8 de: "Altı gün mayasız ekmek yiyeceksin." Ve nihayet, Musa'nın ölümü ve gömülüğü, Musa'ya Tanrı tarafından vahyedildiğine Yahudi ve Hristiyan kaynaklarının inandığı, İslâmiyetin Tevrat'ın tahrif edildiği hakkındaki iddialarını teyid eden, bir delge de 5. Kitab'ın 34. Babı: 5-12. cümleleridir. Burada Musa, ölüyor, gömülüyor, yas tutuluyor v.b. *Bütün bunlar onun başkaları tarafından kaleme alındığını ve çok aralıklı olarak zuhur ettiğini, çelişme ve tutmazlıklara bakılmadan derlenip bir araya getirildiğini göstermektedir.*

Tevrat'ın, Kutsal Kitabın Yazarları, Kaynakları:

Almanya'da Yulius Velhauzen (*Julius Welhausen*), Hollanda da *Abraham Kuenen*, İngiltere'de *Robertsın Simit* (*Robertson Smith*) tar-

findan Tevrat metinleri üzerindeki çeşitli, üslûp v.b. farklarıyla kaynak araştırılmasına dair görüşler, incelemeler birleştirildi, geliştirildi.

Kutsal Kitabın = Eski Ahit'in tenkitçileri onun kaynağının yalnız, 1- Yahvist (J). 2- Elohist (E) den ibaret olmadığını gördüler. Bundan böyle Musa'ya atfedilen kitapların en az 4 yahut 5, hatta daha çok kaynaktan birleştirilmiş olduğu görüşü ilmi çevrelerde yerleşip benimsendi⁵¹. Nihayet başlıca kaynaklar şöylece sıralandı:

1 - (J) Yahvist (daha doğrusu iki Yahvistler). Burada iki Yahvist kaynak görülüyor. Bu kaynaklar Tanrı adı için Yahve'yi kullanmış ve bu adla tanınmıştır. Teolojik olmayan ve basit bir üslûpla yazılan parçaların iki ayrı müellife ait olması ve en eskisinin M.Ö. X. yüzyılda yaşamış olması muhtemeldir. Tevrat'ın 5 kitabında Tanrı adı başka başka kelimelerle ifade ediliyor. On Emirler'de Yahve, Çıkış: 20-24, de Elohim olarak geçiyor.

Tanrı adının farklılığı ve en eski kaynak nazariyeleri üzerinde Jan Astürük (Jean Astruc) (1753), Gotfirit Ayhhorn (Gottfried Eichhorn) (1779) ve Karl David (1798) ilk adımı atan araştırmacılar oldular. Bu konudaki araştırmacı ve geliştirecilerden Graf⁵², Roys (Reuss) ve Velhauzen (Wellhausen)⁵³ dikkati çekmiş ve Budde⁵⁴, Stade, Gunkel, Rudolf Smend⁵⁵, Aysfeld (Eissefeldt)⁵⁶ de çok emek sarfetmişlerdir. Aysfeld (Eissfeld) Jahvist metnin, kaynağın yanında ayrıca bir L kaynağı (Lâ-ik kaynak = Laienquelle) olduğunu ileri sürdü. (Kar. Tekvin 9: 26)

2 - E. Elohist metin, Elohist kaynak. Önce İbrahim'in tarihinden bahseden metinde görülüyor.

51 Prof. Alfred Bertholet: Wörterbuch der Religionen, 1952, S. 322, 323.

- Dr. Günther Lanczkowski: Heilige Schriften, 1956. S. 23, 24.

- Prof. Dr. Helmuth von Glasenapp: Die nichtchristlichen Religionen, 1957. S. 194, 195.

- Prof. Dr. Friedrich Heiler: Die Religionen der Menschheit, 1959. (Das Judentum: Prof. Dr. Franz Hesse: Die deuteronomisch-josianische Restauration, S. 584).

- Calwer Bibel-Lexikon, 1959. Prof. Dr. Hans Bardtke, S. 905.

- Religionen in der Geschichte und Gegenwart. B.IV. 241, 242, 243.

- İslâm Ansiklopedisi, Musa, Tevrat'la ilgili bahisler.

52 Graf: Die geschichtlichen Bücher des AT, 1866.

53 Wellhausen: Pologomena zur Geschichte Israels, 1905. (6. Basım)

- Wellhausen: Die Komposition des Hexateuch, 1899⁵.

54 Budde: Geschichte der althebräischen Literatur, 1906.

55 Rudolf Smend: Die Erzählung des Hexateuch, 1912.

Tanrı'dan Elohim adıyla bahsedildiğinden elohist (metin, kaynak) adı ile belirlediğini daha önce söylemiştik. Bu Yahudi ilâhiyatçının Yahvist'ten fazla teolojik unsurlara önem verdiği ve Tevrat hikâyelerinin tabiat üstü olayları üzerinde durduğu ve muhtemelen M.Ö. 8. yüzyıl ortalarında yaşadığı görüşü benimsemiştir. Elohist metinlerin E¹ ve E² şeklinde ayrı iki kaynak olduğu da ileri sürülmüştür. Bu metinde Sina (Sinay) yerine Horeb, Yakup (Yakov) yerine İsrail (İsrael) v.b. kullanıldığı, Beythel, Berşeva v.b. adlarının geçtiği belirtilmiştir⁵⁶. (Kar. Tekvin 35: 2, 4.)

3 - JE. Jehovist diye de adlandırılıyor. Yahve ve Elohist metinleri, kaynakları, Kuzey kırallığının tahribinden sonra muhtemelen M.Ö. 722 de birisi birleştiriyor. Tekrar Yahve diye kullanılıyor. (Kar. Tekvin 16: 9 ve devamı.)⁵⁷.

4 - D. (=Tesniye = İkileme = Deuteronomium veya ibrance Dvarim = Şeyler). Musa (Moşe) ya atfedilen 5. kitap. Yuda kralı Yoşiya (Josia)⁵⁸ zamanında (M.Ö. 621, 622) de Beyt Ha-Mikdaş'ta (Süleyman Mâbedi)nde kâhinler tarafından sözde bulunduğu, aslında şeriatı yenilemek üzere yazıldığı, halkın benimsemesi için böyle bir etki yolunu seçtikleri anlaşılıyor. D, J ve E metinlerine, kaynaklarına bağlanmak istenmesine rağmen üslûbunun farklı olduğu, (Hâkimler ve Kırallar) kitaplarındaki üslûba benzediği belgelerle ileri sürülüyor.⁵⁹ Bu kitaptaki tekrarlar, âyinleri merkezileştirmek, tekrar tekrar kutsal şehirlerden bahsediş yanında tekil ve çoğul hitaplarında değişme gösteriyor. Deuteronomium'n da ile şekli olduğu ileri sürülüyor, Deuteronomium üzerinde de tartışmalar cereyan ediyor⁶⁰.

2. Şeriat kitabı sayılan Deuteronomium'da Musa'nın ölümü, cenaze töreni, ve üzüntüyü de ihtiva ettiğine göre Musa tarafından yazıldığı apaçıktır.

56 Otto Eissfeldt: Hexateuch-Synopse, 1922. (Yahvenin iki ayrı tipinden bahs.)

O. Eissfeldt: Einleitung in das Alte Testament, 1956².

57 W. Rudolph: Der "E" von Exodus bis Josua, 1938.

RGG, B. IV. S. 241, 242, 243.

58 RGG, B. IV. S. 242, 243.

59 Ord. Prof. M. Şemseddin Günaltay, Yakın Şark Suriye Filistin, Ankara 1947. Sf. 395-449. Yoşiya'nın dinî reformu. Sf. 425-426.

60 G. von Rad: Deuteronomiumstudien, 1948².

5 - J E D. Sürgünde veya onu takiben D. ile J E, birisi tarafından birleştiriliyor ve bilhassa Çıkış ile Sayılar kitaplarında değişiklikler oluyor.

6 - P veya P C (Priester Kodex = Ruhban metni, kanunu: ruhanî okul).

Kâhinler tarafından muhtemelen M.Ö. 6. yüzyıl veya 500 yıllarında yazılmış olan Şabat (Cumartesi = sebt günü) takdisi üzerinde durulan kısımları, kurban kanunları, Musa'nın 3. Kitabı: 1-7. ve keza temizlik kanunları mübah olan yiyecekler. Musa 3. Kitap: 11-15 v.b. kısımlar. Bundan başka P veya PC nin de ayrı şekilleri olduğu ileri sürülüyor:

1 - H veya P¹. (Heiligkeitsgesetz).

2 - Pg yahut P² Bütün eserin temel maddesi, şeriatla tarihî yön bağlanıyor.

3 - Ps yahut Px yahut P³, Pox (=Die priesterliche Opfertora: Lev. 1-7) ve bilhassa en eskisi (Lev. 6: 19. 7: 7-10. 33. 35. 36.)

PC yahut P (Priesterkodex) te, ibadet ve âyinler işleniyor. Dünya'nın yaratılışından Musa'nın ölümüne kadar üzerinde duruluyor. P kaynağı bir birlik göstermemektedir. Birçok tekrarlamalar yer alıyor: (Sayılar: 4: 3 ile 8: 24) tekrarı gösteriyor. Keza, Çıkış 29: 7. 29 ile 28: 41, meshedilme olayının tekrarlarıdır. (Diğerleri: Lev. 10 ve 16 ile Çıkış 30: 1 ve devamı. 35-40. Lev. 4: 14 ile 9: 3. Sayılar 15: 24 yahut Levililer 4: 6 devamı ile Çıkış 29: 12, Lev. 8: 15, 9: 9. birtakım farkları da ihtiva ediyor. Muhtelif üslûp ve düşünce tarzı, aynı cümlelere tekrar dönüşler açık şekilde belirmektedir.

M.Ö. 586 yılında Babil hükümdarı Buhtunnasır (Nebukadnezar), Kudüs'ü zapt ve Yuda kiralığına son verdiği ve Tevrat'ı imha ettiği ve Yahudileri 50 yıl kadar Babil'e sürdüğü ve M.Ö. 538 yılında Pers İmparatoru Kurus'un Babil'e hâkim oluşuyla Yahudilerden arzu eden bir kısmının Kudüs'e döndüğü zamanlar çok karışık bir döneme rastlar. Bu türlü olaylar içerisinde Tevrat'ı yazma faaliyeti devam ediyor. J,E,D,P (PC) yi, kısaca eskilerle yeniler birleştirilerek, nihayet hepsi bir araya getiriliyor. P esas oluyor. Bugünkü metnin tahminen M.Ö. 460 veya daha çok 400 veya 333 yılları çevresinde belirdiği sanılıyor⁶¹.

61 W. Baumgartner: Der Kampf um das Deuteronomium, in Theologischer Rundschau, N.F. I, 1929. S. 7 ve devamı.

Netice:

Bütün bu inceleme ve araştırmalar da Tanrı adının farklı oluşundan, çelişme ve tutmazlıklardan, tekrarlardan netice çıkartan Jan Astürük (Jean Astruc), Gotfrid Ayhhorn (Gottfried Eichhorn), Karl David ve diğer bilginlerin çeşitli metin, muhtelif kaynak arama nazariyesinden sonra, tamamlama nazariyesi ve nihayet yeni menşe nazariyeleri ve onun kurucularından Herman Hupfeld (1853) in gayretiyle Musa'ya atfedilen 5 kitabın en az dört ayrı redaksiyona tâbi olduğu belirtildikten sonra ve zamanımızdaki öğretilere göre J,E,D,P arasında bir kompozisyon ortaya çıkmış bulunuyor⁶². Bişof, J.V. Kolenzo (J.W.Colenso) ve müteakip tenkitçiler P nin diğerlerinden daha yeni bir kaynak olduğunu söylemişler ve çalışmalar gittikçe kesafet peyda etmiş ve Abraham Kuenen'de⁶³ bu husustaki bilgileri genişletmiştir. Böylece bilgiler ve eserler artmış, daha önce zikrettiklerimizle birlikte, Graf, Roys (Reuss), Velhauzen (Wellhausen), Budde, Stade, Gurkel, Rudolf Smend, Aysfeld (Eissfeldt) ve diğerlerinin emekleriyle Tevrat'ın çeşitli kişiler eliyle yazıldığı kesin şekilde anlaşılmış bulunuyor.

Bu duruma göre Tevrat, Musa'dan 900 yıl sonra ancak bu şekli alabiliyor. Bu kadar uzun bir müddet içerisinde, türlü etkiler, savaşlar, tahripler, sürgünler arasında ne derece Musa'ya sadık kalınabileceğini tahmin etmek güç olmasa gerektir. Bu bakımdan uzun zaman akımında ve ayrı şahısların parça parça kaleme alışları dolayısıyla, değişik üslup içinde birbirini nakzeden, çelişik, birbirini tutmaz, yersiz tekrarlar, ve çok açık yazılar Kutsal Kitap içinde yer alması tabii görülebilir.

Kumran da çıkan yazmalara benzerliği olan Şomranim Tevrat'ını kabul etmeyen Yahudiliğin anakaynağı Tevrat'ı dikkate alacak, olursak, bunda Musa'nın zamanında bulunmayan ve ondan çok sonra mevcut olan meskûn yer adlarının yazılışı, iki defa yaratma hikâyesinin anlatılışı, iki defa 10 Emir (Aserat Ha-Dibrot = Dekalog = Evamiri aşere) den bahsedilişi, iki defa yasak yiyeceklerin kaydedilmesi, iki defa İsrail ünvanıyla Yakub'un adlanma olayının zikredilişi, üç defa tekrar-

62 Calwer-Bibellexikon, 5. Aufl. Stuttgart 1959. (Prof Dr. D.Hans Bardke, S. 903-905). Die Religion in Geschichte und Gegenwart: Prof. Dr. Bertholet, S. 245. Tübingen 1930. Bd. IV (Bu madde S. 239-245).

63 RGG, Bd. IV Prof. Bertholet, Mosesbücher, S. 245.

Abraham Kuenen: Onderzoek, 1885.

lanan hikâyeler, sık sık tenakuzlar, Tufan müddetinin kâh 40, kâh 150 gün sürdüğü, Nuh tarafından, Nuh'un gemisine getirilen hayvanların her cinsinden bazan 2 bazan 7 alındı denilmesi, Pesah'ın kâh 6, kâh 7 gün olarak kutlanması, zaman bilgisi (Kronolojik) tutmazlıkları, ayrıca dikkati çeken dil farklılıkları; Tanrı Dağı'nın kâh Sina (Sinay) kâh Horeb olarak geçmesi, İsraililerden önce bu memlekette oturanlara kâh Kenanlılar, kâh Amoritli denilmesi, bilhassa Tanrı adının bile kâh Yahve (Jahve, bundan galat olarak Yehova) kâh Elohim olarak kullanılışı v.b.. Tevrat'ın beş kaynağından çok fazla ellerin ona karıştığının çok açık delilleridir. Bu durumdaki Tevrat'ı kâmilen, Allah'ın bir vahyi olarak kabul etmek imkânsızdır.

Diğer dinlerin kitapları da uzun bir yazma ve gelişme safhası geçirmiş bulunmaktadır.

Diğer taraftan İslâmiyet'in, Kur'an'ın, 7. yüzyıl ortalarındaki Tevrat hakkındaki öğretisi, günümüzde ilmen de gerçekleşmiş, ayrıca Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, değişmemiş, nâdir kutsal kitapların başında Kur'an'ı Kerim olduğunu da tesbit etmiştir.